

ปรัชญามานี: วิถีชีวิตและการปรับตัวของคนกับป่า

สุรัตน์ ศรีอุบล

นักวิชาการ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ ยังมีกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งที่ตั้งถิ่นฐานในป่าของประเทศไทยมาอย่างยาวนาน ชื่อเรียกของเขาคือ “มานี” (Mani) หรือ “มานิค” (Maniq) ซึ่งเป็นชื่อกลุ่มชาติพันธุ์ที่ใช้เรียกตนเองและมีความหมายว่า “คน” ในขณะที่ชื่อที่ผู้อื่นเรียกมีหลากหลายแตกต่างกันออกไป อาทิ โอริงอัสลี เนกรีโต เซม้ง ซาโก ซอง มอส ตอนกา เงาะ เงาะป่า เป็นต้น จากความหลากหลายของชื่อเรียกกลุ่มชาติพันธุ์ทำให้เกิดข้อถกเถียงในงานทางวิชาการว่า “มานี” คือ “เซม้ง” ไม่ใช่ “ซาโก”¹

ซึ่งข้อถกเถียงเกี่ยวกับชื่อเรียกกลุ่มชาติพันธุ์ยังไม่สามารถหาข้อสรุปได้ การเรียกชื่อกลุ่มชาติพันธุ์มานีจึงมักเรียกแตกต่างกันออกไปภายใต้เงื่อนไขด้านบริบทของพื้นที่และเวลา โดยชื่อเรียกที่สะท้อนถึงอคติทางชาติพันธุ์ที่ชาวมานีหรือชาวโอริงอัสลีที่พวกเขาไม่ชื่นชอบในการถูกเรียก อาทิ ชื่อเรียก “ซาโก” ซึ่งมีความหมายผิดเพี้ยนจากเดิมที่หมายถึง “คนแข็งแรง” กลายมามีความหมายว่า “ทาส” คำดังกล่าวถูกใช้โดยคนภายนอกใช้เรียกและกดทับทำให้ชาวมานีกลายเป็นคนชายขอบ

หากกล่าวถึงความเป็มาของของคำว่า “ซาโก” ในบริบทของการเมืองระหว่างประเทศ จะเห็นว่าในช่วงก่อนอาณานิคม ชื่อที่เรียกว่า “ซาโก” ที่ใช้ในการใช้เรียกกลุ่มชนเดิม ในภาษามลายู หมายถึง คนกระปรีกระเปร่า คนแข็งแรง มีกำลังมาก พอเข้าสู่ช่วงอาณานิคม ชื่อที่เรียกว่า “ซาโก” กลับเป็นชื่อที่เลวร้ายที่สุดในบริบทสังคมมาเลเซีย เนื่องจากการจับพวกเขาเป็นทาส ทำให้คำว่า “ซาโก” มีความหมายที่มึนัยยะของการเป็น “ทาส” หรือแม้กระทั่งชื่อเรียกจาก คำว่า “เงาะป่า” ที่หมายถึง ผลไม้ชนิดหนึ่ง ยังถือเป็นคำเรียกที่ลดทอนความเป็นมนุษย์ให้กลายเป็นเพียงผลไม้ ในขณะที่ชื่อเรียกตนเองจากผู้ที่ป็นเจ้าของวัฒนธรรมกลับไม่มีคำที่ใช้เรียกตนเอง เนื่องจากพวกเขาเรียกชื่อกลุ่มชาติพันธุ์ตามชื่อหัวหน้ากลุ่ม เช่น กลุ่มมะแซหรือผัดพริก กลุ่มจำปาตะ กลุ่มตึก กลุ่มผู้ใหญ่ เป็นต้น

ที่มาภาพ: ภัทราพันธ์ อุดมศรี (2562)

ภาพที่ 1 ลักษณะที่อยู่อาศัย (ฮายะอ์) ของชาวมานี

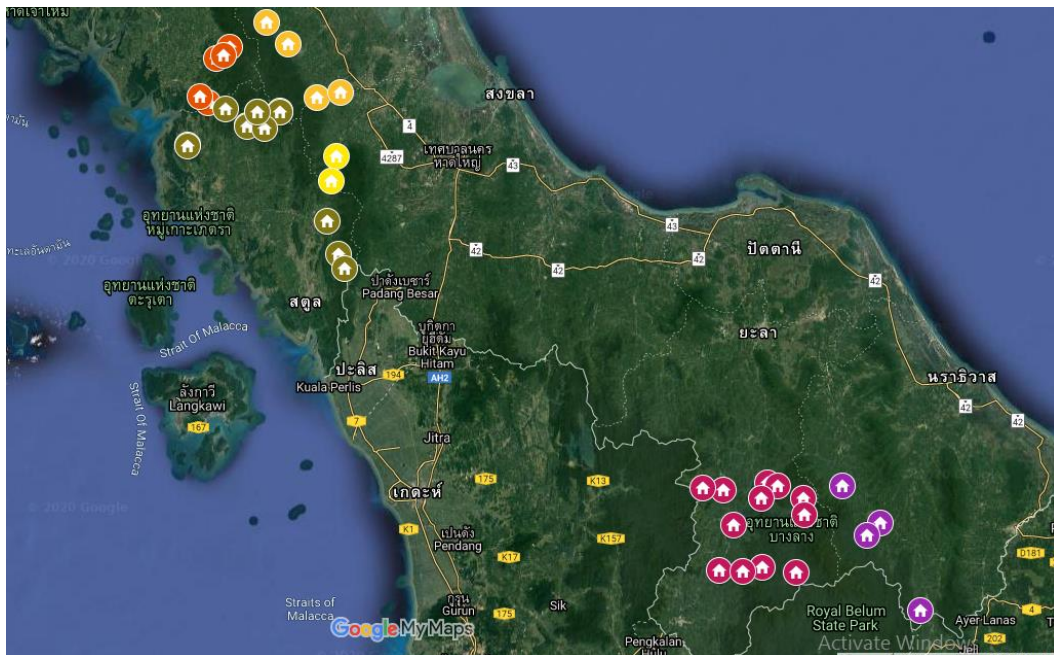
“มานี” คือ ใคร?

ถิ่นฐานที่อยู่ของชาวมานีอาศัยอยู่บริเวณเทือกเขาบรรทัดในเขตจังหวัดตรัง สตูล พัทลุง มีประชากรประมาณ 300 คน² ส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาบรรทัด

ส่วนชาวมานีที่อาศัยอยู่ในจังหวัดยะลา และนราธิวาส อาศัยอยู่บริเวณป่าฮาลาและรอบเขื่อนบางลาง ในเขตอุทยานแห่งชาติบางลาง กระจายตัวอยู่ในพื้นที่ของอำเภอบันนังสตา อำเภอธารโต และอำเภอเบตง ในจังหวัดนราธิวาสจะอาศัยอยู่ในพื้นที่ของอำเภอศรีสาคร อำเภอจะแนะ และอำเภอสุคีริน ซึ่งเป็นพื้นที่ติดต่อกับป่าฮาลาบาลาในแนวทิวเขาสันกาลาศีรี มีประชากรประมาณ 439 คน³ กลุ่มนี้มักถูกเรียกว่า โอริงอัสลี (Orang Asli) ซึ่งเป็นคำในภาษามลายู มาจากคำว่า “Orang” คือ คน (people) และ “Asli” หมายถึง ต้นแบบ

โดยรวมแล้ว โอริงอัสลี จึงหมายถึง ชนพื้นเมืองดั้งเดิม (aborigines) เป็นคำที่ทางการมาเลเซียได้ประดิษฐ์ขึ้นเพื่อให้แทนคำที่ลดทอนความเป็นมนุษย์ภายใต้นโยบายทางการเมืองในการรวบรวมชนกลุ่มน้อยให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของรัฐ ในขณะที่ชื่อเรียกตนเองจากผู้ที่เป็นเจ้าของวัฒนธรรมกลับไม่มีคำที่ใช้เรียกตนเอง เนื่องจากพวกเขาเรียกชื่อกลุ่มชาติพันธุ์ตามชื่อหัวหน้ากลุ่ม เช่น กลุ่มมะแซหรือผัดพริก กลุ่มจำปาตะ กลุ่มตึก กลุ่มผู้ใหญ่ เป็นต้น

ภาษามานีถูกจัดอยู่ในกลุ่มภาษาอัสเซียน หรือตระกูลออสโต-เอเชียติก (Austroasiatic) ซึ่งเป็นตระกูลภาษาดั้งเดิมในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สาขาภาษามอญ-เขมรใต้ แต่ไม่มีภาษาเขียน แต่ปัจจุบันได้เกิดการผสมผสานกับภาษามลายูและภาษาไทย และมีการผสมผสานทางวัฒนธรรมและการดำรงชีพท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

ที่มาภาพ: ดัดแปลงจาก <http://www.googlemap.com>

ภาพที่ 2 ที่ตั้งของกลุ่มชาติพันธุ์มณี

การจำแนกกลุ่มชาติพันธุ์มณีในประเทศไทย

ชาวมณีที่อาศัยอยู่ในภาคใต้ของไทยได้ถูกแบ่งเป็น 4 กลุ่ม⁴ ตามลักษณะภาษาประจำกลุ่ม ได้แก่

- 1) มานิกันชีว (Kensiw) กลุ่มนี้พูดภาษากันชีว อาศัยอยู่ในเขตอำเภอธารโต จังหวัดยะลา
- 2) มานียะฮาย (Jahai) กลุ่มนี้พูดภาษายะฮาย อาศัยอยู่ในเขตอำเภอแว้ง จังหวัดนราธิวาส
- 3) มานิตะเต๊ะ (Tea-da) หรือเยแด่ กลุ่มนี้พูดภาษาเต๊ะเต๊ะ อาศัยอยู่บริเวณภูเขาสันกาลาศีรี

จังหวัดยะลา และอำเภอระแงะ จังหวัดนราธิวาส

- 4) มานิตั้นแอน (Teanean) กลุ่มนี้ใช้ภาษาแต้แอน อาศัยอยู่บริเวณเทือกเขาบรรทัด อำเภอปะเหลียน จังหวัดตรัง อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง และอำเภอควนโดน จังหวัดสตูล

ผืนป่า คือ “บ้าน”: การถูกมองว่าเป็น “คนเร่ร่อน” ที่ต้องได้รับการพัฒนา

ในอดีตชาวมณีดำรงชีพแบบเคลื่อนย้ายไปตามผืนป่า ซึ่งถูกเรียกว่า “บ้าน” ที่พวกเขาสามารถเคลื่อนย้ายไปได้ทุกที่บนผืนป่า “บ้าน” ตามความหมายของชาวมณีจึงแตกต่างจาก “บ้าน” ในความหมายของคนพื้นราบที่เป็นสิ่งปลูกสร้างที่มีคองทงและถาวร

ความแตกต่างทางวิถีคิดข้างต้นจึงทำให้ชาวมณีถูกมองว่าจากรัฐว่าเป็นกลุ่มคนเร่ร่อน บุกรุกทำลายป่า และต้องได้รับการพัฒนา รัฐจึงมีนโยบายการสร้างที่อยู่อาศัยให้เป็นหลักแหล่งถาวร ดังเช่น กรณีมานิกันชีว ที่หมู่บ้านซาไก จังหวัดยะลา ซึ่งเป็นกลุ่มแรกที่กรมประชาสัมพันธ์ได้รวบรวมข้อมูลมานีที่เร่ร่อนในอำเภอบันนังสตาและอำเภอธารโต จังหวัดยะลา ให้มาอยู่รวมกันในพื้นที่ของนิคมสร้างตนเองธารโต รัฐมีการจัดสรร

ที่ดินทำกินให้ประมาณ 300 ไร่ เมื่อปี 2516 ได้รับพระราชทานจากสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี นามว่า “ศรีธารโต” เพื่อจดทะเบียนการเป็นประชาชนไทยอย่างถูกต้องและได้รับการรับรองสิทธิตามกฎหมายในปี 2519

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากชาวมานีในยุคแรกไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมใหม่ได้ เนื่องจากวิธีการดำรงชีพแบบเดิมสามารถเคลื่อนย้ายไปได้อย่างอิสระบนผืนป่า แต่การที่รัฐจัดสรรพื้นที่ให้ชาวมานีให้อยู่แบบเป็นหลักแหล่งร่วมกับคนพื้นราบและมีการจัดสรรที่ดินทำกินให้ชาวมานีทำการเพาะปลูกเลี้ยงสัตว์ วิธีการดำรงชีพที่รัฐส่งเสริมนั้นไม่สอดคล้องกับองค์ความรู้เดิมของชาวมานี ทำให้ชาวมานีรู้จักเพียงการเพาะปลูกแต่ไม่สามารถดูแลรักษาให้พืชผลหรือสัตว์เลี้ยงเจริญเติบโตได้ อีกทั้งแนวทางดังกล่าวยังทำให้ชาวมานีบางส่วนรู้สึกถึงการขาดอิสระในการดำรงชีพทำให้พวกเขามีการย้ายถิ่นไปยังประเทศมาเลเซีย เนื่องจากนโยบายภูมิบุตร⁵ ที่รัฐบาลมาเลเซียได้ให้สิทธิความเป็นพลเมือง มีที่ดินทำกิน มีที่อยู่อาศัยให้สำหรับคนที่ต้องการอาศัยอยู่ในเขตเมืองและคนที่ต้องการสร้างที่อยู่อาศัยในเขตพื้นที่ป่า มีเงินเดือนให้ แต่ต้องเปลี่ยนไปนับถือศาสนาอิสลาม การที่ชาวมานีได้สิทธิพิเศษตามนโยบายดังกล่าว เนื่องจากชาวมานีถือเป็นชนพื้นเมืองดั้งเดิมที่หลังจากสหพันธรัฐมาลายาได้รับเอกราชจากอังกฤษ ใน ค.ศ. 1957 และได้มีการจัดตั้งเป็นสาธารณรัฐมาเลเซีย มีอำนาจในการปกครองตนเอง ได้มีนโยบายเรียกชื่อซาไกซึ่งถูกจัดประเภทว่าเป็นเชื้อสาย “เนกรีโต” และกลุ่มอื่น ๆ ขึ้นใหม่ว่า “โอรังอัสลี” หรือ “คนบริสุทธิ์ (Purity)” ต่อมาจึงได้เปลี่ยนความหมายอีกครั้งให้สอดคล้องกับประเทศออสเตรเลียที่ใช้คำว่า “ชนพื้นเมืองดั้งเดิม” (aborigines) เจื่อนโซ่ข้างต้นจึงเอื้อให้ชาวมานีในหมู่บ้านซาไกจำนวนมากอพยพไปอยู่ประเทศมาเลเซีย เหลือเพียงชาวมานีหนึ่งครอบครัวที่แต่งงานข้ามชาติพันธุ์กับชาวไทยที่ยังคงตั้งถิ่นฐานในอำเภอธารโต จังหวัดยะลา

จากการดำรงชีพแบบเคลื่อนย้าย สู่ ความหลากหลายในการตั้งถิ่นฐาน

จากเดิมที่ชาวมานีมีการตั้งถิ่นฐานในรูปแบบการเคลื่อนย้ายในผืนป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ ภายหลังจากการพัฒนาที่ไหลบ่าเข้าไปถึงพื้นที่ ที่เป็นบ้านของชาวมานี ส่งผลให้ทรัพยากรในการดำรงชีพร่อยหลอลง ชาวมานีจึงต้องดิ้นรนปรับตัวเอาตัวรอดโดยการเปลี่ยนแปลงตั้งถิ่นฐานใน 3 ลักษณะ⁶ ได้แก่

1) **กลุ่มอพยพเคลื่อนย้ายที่อยู่อาศัยหาของป่าล่าสัตว์แบบดั้งเดิม** หรือ กลุ่มที่อาศัยอยู่ในป่าลึก เป็นกลุ่มที่ไม่ค่อยมีปฏิสัมพันธ์กับผู้คนภายนอก ยังคงกินมันเป็นหลัก ใช้ยาสมุนไพร เคลื่อนย้ายตามปกติ เนื่องจากยังคงอาศัยอยู่ในป่าที่อุดมสมบูรณ์ เป็นกลุ่มที่ไม่มีสนใจเรื่องบัตรประชาชนและการได้รับบริการใด ๆ จากรัฐ ใช้ลูกดอกอาบยาพิษเพื่อการล่าสัตว์เล็กมาเป็นอาหาร จะมีการเคลื่อนย้ายถิ่นหาอาหารบริเวณใกล้ที่พักหมดหรือสมาชิกในกลุ่มเสียชีวิต กลุ่มนี้จะเร่ร่อนหากินในเขตป่าที่อุดมสมบูรณ์ ใกล้แหล่งนี้ มีการติดต่อสัมพันธ์กับกลุ่มชาวบ้านภายนอกบ้าง

2) **กลุ่มตั้งถิ่นฐานกึ่งถาวร (กึ่งสังคมชุมชน)** ในพื้นที่ริมชายป่าเศรษฐกิจที่เป็นแนวกันชนระหว่างพื้นที่ปลูกพืชเศรษฐกิจของคนพื้นถิ่นกับขอบเขตป่าไม้ของรัฐ การมีแหล่งอาหารที่ไม่เพียงพอจึงเป็นเงื่อนไขหนึ่งที่ทำให้ชาวมานีต้องมีการเคลื่อนย้ายและติดต่อกับบุคคลภายนอก การขยายพื้นที่เกษตรและการตัดไม้ทำลายป่าจึงส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวมานีที่จะต้องมีการเคลื่อนย้ายเร็วขึ้น จากเดิมบางพื้นที่เคยอยู่ได้นานถึงสองเดือน แต่ปัจจุบันไม่สามารถอาศัยอยู่ได้ถึงหนึ่งอาทิตย์ อีกทั้งพื้นที่สมุนไพรเจือปนด้วยสารเคมี พื้นที่ตั้งทับตามฤดูกาลถูกบุกรุก การหมุนเวียนกลับมาพื้นที่เดิมในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งพื้นที่ที่กลับกลายเป็นพื้นที่ทำ

สวนทั้งหมด ทำให้ชาวมานิต้องมีความลำบากมากขึ้น เนื่องจากขาดความรู้และทักษะสำคัญที่จะทำให้ชาวมานิสามารถออกไปรับจ้างได้ ผนวกกับอคติทางสังคมที่คนภายนอกมีต่อชาวมานิ ส่งผลต่อการถูกจำกัดโอกาส แม้จะมีการท่องเที่ยวที่ส่งเสริมในการให้นักท่องเที่ยวเข้ามาชมหรือศึกษาวิถีมานิทำให้วิถีชีวิตของชาวมานิถูกผูกโยงกับการท่องเที่ยว กลับกลายเป็นเพียงการช่วยเหลือแบบสงเคราะห์เพียงด้านเดียว โดยที่ชาวมานิทำหน้าที่เพียงรอรับนักท่องเที่ยว แม้ว่าชาวมานิบางส่วนเริ่มเข้ามาใช้บริการจากรัฐซึ่งเป็นผลมาจากการได้บัตรประชาชนแล้วก็ตาม แต่วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวมานิยังคงถูกเอารัดเอาเปรียบจากนายจ้างอยู่เสมอ จึงกล่าวได้ว่าชาวมานิกลุ่มนี้มีการเปลี่ยนแปลงวิถีแบบดั้งเดิม มีการติดต่อสัมพันธ์กับชาวบ้านเพื่อความอยู่รอดมากขึ้น เช่น หาของป่ามาขายเพื่อนำเงินไปซื้อข้าวสาร เนื้อหมู ไก่ ขนม ยาเส้น บุหรี่ แต่ยังคงหาหัวมันป่าและล่าสัตว์มากินเองเป็นบางครั้ง มีการสร้างบ้านเรือนที่ถาวรมากขึ้น เป็นต้น

3) กลุ่มตั้งถิ่นฐานถาวร ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มที่มบัตรประจำตัวประชาชน มีการรับจ้างทำสวน บางพื้นที่มีสวนเป็นของตนเอง แต่อยู่ในที่ดินของรัฐ ชาวมานิกลุ่มนี้จะเปลี่ยนแปลงวิถีการล่าสัตว์ลดน้อยลง มีการยึดหลักการสร้างรายได้เหมือนคนทั่วไปในสังคม เนื่องจากชาวมานิมีวิถีการเคลื่อนย้ายที่อยู่อาศัยตามความอุดมสมบูรณ์ของอาหาร เมื่อบริบทสังคมเปลี่ยนแปลงไปในยุคเกษตรกรรมและอุตสาหกรรมความเป็นเมืองได้กระจายเข้ามาสู่วิถีชีวิตชาวมานิ ทำให้พื้นที่ตั้งถิ่นฐานและแหล่งอาหารของชาวมานิเหลือเพียงเล็กน้อย

จากที่กล่าวมาข้างต้นสะท้อนให้เห็นเงื่อนไขในการการอพยพและการตั้งถิ่นฐานของมานิที่มีส่วนที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับนโยบายและกฎหมายที่สร้างความเปลี่ยนแปลงต่อวิถีชีวิตชาวมานิ รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศซึ่งเป็นผลมาจากการพัฒนาที่มีผลทำให้ชาวมานิจำเป็นต้องปรับตัวเพื่อสร้างเครือข่ายทางสังคมกับคนพื้นราบมากขึ้น มีการตั้งบ้านเรือนหรือที่อยู่อาศัยแบบกึ่งถาวรและถาวร มีการปรับเปลี่ยนวิถีการดำรงชีพในการรับจ้างทำสวนยางพารา สวนปาล์มและสวนผลไม้ รู้จักการเพาะปลูกข้าวไร่ เลี้ยงไก่ บางคนมีการแต่งกายแบบสมัยใหม่สวมเสื้อเชิ้ต กางเกงยีนส์ รองเท้าผ้าใบ ดูโทรทัศน์ ขับขี่รถจักรยานยนต์ ใช้โทรศัพท์มือถือและอินเทอร์เน็ตในการดูยูทูบ รู้จักการใช้เงินตราในการแลกเปลี่ยน เป็นต้น

ปรัชญาชีวิตมานิ: การปรับตัวเพื่ออยู่ร่วมกันของคนกับป่า

มานิถือเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมหนึ่งที่เรียกว่า “วัฒนธรรมแบบหาของป่าล่าสัตว์” (Hunting Gathering) วิถีชีวิตของชาวมานิจึงเน้นการปรับตัวให้อยู่ร่วมกับระบบนิเวศวิทยาทางธรรมชาติ โดยใช้ความรู้ภูมิปัญญาหรือทุนทางวัฒนธรรมเพื่อใช้ในการดำรงชีวิตในป่า เช่น องค์ความรู้ด้านการล่าสัตว์ การทำกระบอกไม้ซางและลูกดอกอาบยาพิษ การรู้จักเรียนรู้สรรพคุณของพืชเพื่อใช้รักษาโรค การเรียนรู้ธรรมชาติและสัญญาณสัตว์ รวมทั้งความรู้ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับป่าและการใช้ชีวิตในป่า เป็นต้น การที่ชาวมานิมีความผูกพันและรู้จักอยู่กับธรรมชาติโดยที่ยังคงรักษาทรัพยากรธรรมชาติไว้ใช้ต่อไปในอนาคต มีการปรับตัวโดยใช้ความรู้ที่ตนมีเกี่ยวกับการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ พืชพรรณ หรือสัตว์ป่า เป็นองค์ความรู้ที่เรียนรู้สืบทอดมาจากรุ่นพ่อแม่ เป็นสิ่งที่ได้จากการสังเกต การเรียนรู้ในชีวิตประจำวัน โดยที่ไม่ต้องอาศัยการเข้าสู่ระบบการศึกษา ชาวมานิเรียนรู้สิ่งรอบตัวเพื่อใช้เป็นประโยชน์ในการนำวัตถุดิบธรรมชาติมาใช้ พวกเขาสามารถดำรงอยู่ได้เพราะการทำความเข้าใจศึกษาธรรมชาติ มีการเรียนรู้และปรับตัวในการป้องกันโรคภัยไข้เจ็บโดยเฉพาะโรคที่เกิดจากความไม่สะอาดของอาหารและที่พักอาศัย การป้องกันโรคไข้หวัดและโรคมาลาเรียโดยการจุดไฟเพื่อไล่แมลงและความชื้นภายในทับ เป็นต้น

ในอดีตชาวมานิมีวิถีชีวิตที่พึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติในทุกด้านเพื่อเป็นปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต แต่ภายหลังจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม พ.ศ.2504 ได้ส่งผลให้ผู้คนจากหลากหลายกลุ่มสามารถเข้าถึงระบบนิเวศเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ในรูปแบบต่าง ๆ ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติเริ่มเสื่อมโทรม เกิดการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ป่าดิบให้กลายเป็นพื้นที่เกษตรกรรมที่นำความทันสมัยมายังชาวมานิอย่างรวดเร็ว ชาวมานิเริ่มมีการติดต่อกับชาวบ้านในพื้นที่ราบมากยิ่งขึ้น ทำให้ชาวมานิมีการเรียนรู้และปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น จนนำมาสู่การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวมานิในปัจจุบัน ทั้งในด้านอาหาร วิธีการบริโภค ที่อยู่อาศัย เครื่องแต่งกาย ภาษา วัฒนธรรม ความเชื่อ เป็นต้น โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัย หรือบ้านแบบเคลื่อนย้ายมาเป็นการสร้างที่อยู่อาศัยแบบกึ่งถาวรและถาวรมากขึ้น ซึ่งถือเป็นกลยุทธ์ (Tactic) เพื่อความอยู่รอดหรือเป็นทางเลือกในการดำรงชีพรูปแบบหนึ่ง ชาวมานิจึงต้องปรับตัวโดยการออกมาทำงานรับจ้างทำงานภายนอกมากขึ้น เพื่อต้องการฟื้นฟูแหล่งอาหารให้เติบโตและเหมาะสมสำหรับการย้ายกลับมาอยู่ในอนาคตและเปลี่ยนย้ายสถานที่ให้เหมาะสมกับการเดินทางลงจากภูเขาเพื่อมาทำงานรับจ้างในพื้นที่ราบ การย้ายที่พักจึงทำให้ชาวมานิเข้าหานายจ้างและสร้างความรู้สึกรับรู้มั่นคงทางอาหารแก่กลุ่มของตนเอง ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าชาวมานิมีการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมเดิม

ในขณะเดียวกันชาวมานิก็มีการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมใหม่ ซึ่งเป็นผลมาจากการติดต่อกับคนภายนอกทำให้เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมตนเองเพื่อให้สอดคล้องกับบริบทแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป เช่นการแต่งกายด้วยเสื้อผ้าที่มีการปกปิดมิดชิด การใช้เงินเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนในชีวิตประจำวัน ยังผลให้ชาวมานิต้องออกมารับจ้างเพื่อการอยู่รอดของตนเอง การใช้ภาษาไทยพื้นถิ่นเพื่อสื่อสารกับคนไทย มีการรับเอาเทคโนโลยีจากภายนอกมาใช้เพื่อความสะดวกโดยการใช้โทรศัพท์มือถือมาใช้ในการติดต่อสื่อสาร การเรียนรู้การกินอาหาร การแต่งกายให้เหมือนกับชาวบ้านทั่วไปหรือคนพื้นราบ มีการเรียนรู้การขับขี่รถจักรยานยนต์ การใช้เครื่องมือเครื่องใช้ที่ทันสมัย เรียนรู้การเพาะปลูก เป็นต้น ซึ่งสะท้อนถึงการรับเอาวัฒนธรรมภายนอกเข้ามาปรับใช้กับกลุ่มตนเอง

ที่มาภาพ: ภัทราพันธ์ อุดมศรี (2562)

ภาพที่ 3 การแต่งกายของชาวมานีในปัจจุบัน

มานีกับการประกอบสร้างอัตลักษณ์ให้เป็นที่ยอมรับจากคนพื้นราบ

นอกจากนี้ ชาวมานียังมีการปรับตัวในการประกอบสร้างอัตลักษณ์ให้เป็นที่ยอมรับ เช่น การเป็นผู้อนุรักษ์ป่าไม้ หมายาคติของการเป็นผู้บงการพื้นที่ป่า ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเป็นผลมาจากสภาพแวดล้อมที่เสื่อมโทรมลง ผนวกกับชาวบ้านและบุคคลภายนอกเข้ามาล่าสัตว์ ทำให้สัตว์ลดลง อีกทั้งหากชาวมานีจะนำสัตว์ป่ามากินเป็นอาหาร มักจะถูกมองว่าเป็นกลุ่มคนที่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ในมุมมองของเจ้าหน้าที่อนุรักษ์พิทักษ์ป่า ชาวมานิจึงรับประทานอาหารประเภทสัตว์ป่าลดลง และหันไปบริโภคสัตว์ขนาดเล็ก และปลาในลำห้วย แต่พวกเขาจะไม่กินสัตว์ตัวเมียเพราะถือว่าในท้องของมันมีลูก นอกจากนี้แม้ว่าชาวมานีจะมีวิถีชีวิตแบบล่าสัตว์มาตั้งแต่บรรพบุรุษ แต่ในปัจจุบันสัตว์ป่าหลายประเภทมีสถานะใกล้สูญพันธุ์ ทำให้พวกเขาต้องมีความระมัดระวังมากขึ้นในการล่า ประกอบกับพวกเขาเรียนรู้ว่าพื้นที่เหนือเขื่อนบางกลางเป็นพื้นที่อนุรักษ์ จึงมีกฎเกณฑ์ที่พวกเขาสร้างขึ้นเพื่อป้องกันสัตว์ป่าหมดไปจากพื้นที่ เช่น ปัจจุบันพวกเขาไม่กินนกเงือกและระมัดระวังในการกินกวาง ดังเช่น กรณีของกลุ่มมะแซหรือกลุ่มผัดพริก ซึ่งเป็นชื่อที่คนพื้นราบตั้งให้ชื่อเรียกกลุ่มมานีจึงมักจะอิงตามกลุ่มที่คนพื้นราบที่พวกเขาติดต่อหรือสนทนมน หากใกล้ชิดกับหมู่บ้านมุสลิมก็มักจะมีชื่อในภาษามลายูและภาษาอาหรับ กลุ่มที่ใกล้ชิดกับหมู่บ้านไทยพุทธก็จะมีชื่อภาษาไทย ทำให้ชาวมานีบางคนมีหลายชื่อ ตามแต่คนหมู่บ้านไหนจะเรียก เช่น มะแซและผัดพริกเป็นชาวมานีคนเดียวกัน กลุ่มดังกล่าว

จะมีกฎเกณฑ์หรือข้อตกลงที่อนุญาตให้กินกวางได้เพียงสอง ตัวในระยะเวลาสามเดือน เนื่องจากกวางเป็นสัตว์ที่มีความเสี่ยงต่อการสูญพันธุ์อีกทั้งกวางเป็นสัตว์ที่จะต้องถูกนำมาใช้ในประเพณีการแต่งงานของกลุ่มเผ่าพริก การล่าจึงต้องใช้ความระมัดระวังเป็นพิเศษ หากกวางหมดไปพวกเขา ก็อาจขาดสิ่งสำคัญสำหรับทำพิธีแต่งงานให้แก่ตนเองและบุตรหลาน⁷

การปรับตัว ต่อรอง และการธำรงอัตลักษณ์ของชาวมานี

ชาวมานีมีการปรับตัวในการดำรงชีพและการธำรงอัตลักษณ์ที่สะท้อนให้เห็นการใช้ทุนทางวัฒนธรรม หรือการใช้ศักยภาพของชาวมานีในการอยู่ร่วมกับธรรมชาติและ ความพยายามในการธำรงรักษาเผ่าพันธุ์ของตนเองภายใต้ความเชื่อหรือข้อห้ามที่สอดคล้องกับการรักษาสมดุลของธรรมชาติและ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ มาใช้เป็นบรรทัดฐานที่ใช้ควบคุมกำกับพฤติกรรมของผู้คนในกลุ่ม ซึ่งหากใครฝ่าฝืนจะถือว่า “บาป” เช่น ข้อห้ามเกี่ยวกับการขับถ่ายลงน้ำ การขึ้นไปอาบน้ำเหนือแหล่งน้ำที่ใช้ดื่มกิน การตัดต้นไม้ใหญ่ การกินสัตว์มีท้อง การล่าสัตว์ที่ไม่แบ่งปันผู้อื่น การหลับนอนกับฮามิ (คนเมือง) การฆ่าสัตว์ไม่มีขน การดูคนอื่นกินอาหาร การข้ามของกิน เป็นต้น อย่างไรก็ตามการปรับตัวเพื่อให้อยู่รอดของชาวมานีไม่ใช่เพียงแค่การมีชีวิตรอดท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงเท่านั้น หากแต่ยังหมายถึง การปรับตัวเพื่อการอยู่รอดของอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์อีกด้วยชาวมานีจึงพยายามแสดงและธำรงอัตลักษณ์ของกลุ่มไว้ให้คงอยู่สืบไป อาทิ หลีกเลี่ยงเรื่อง “การมีชีวิตอยู่เพื่อวันนี้เท่านั้น” ทำให้ชาวมานีไม่มีการสะสมทุนทั้งในรูปแบบข้าวของเครื่องใช้หรือเงินตรา หลีกเลี่ยงข้างต้นจึงทำให้ชาวมานียังคงรักษาวินัยชีวิตแบบการพึ่งพิงและแบ่งปันซึ่งกันและกัน การมีความเชื่อเรื่องโรคภัยไข้เจ็บว่ามีผลมาจากอำนาจเหนือธรรมชาติ รวมทั้งการหลบหนีไปสร้างที่อยู่อาศัย (ทับ) ในป่าลึก เพื่อให้รอดพ้นจากไวรัสโคโรนา (โควิด - 19) ถือเป็น การนำทุนทางวัฒนธรรมในด้านหลักคิดในการเคลื่อนย้ายที่อยู่อาศัยหากเกิดโรคระบาดหรือมีคนในกลุ่มเสียชีวิตมาปรับใช้กับสถานการณ์ปัจจุบันที่มีการระบาดของไวรัสโคโรนาเพื่อรักษาจำนวนประชากรชาวมานี เป็นต้น

นอกจากชาวมานีจะมีการปรับตัวและการธำรงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมแล้ว ชาวมานียังมีการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์เพื่อใช้ต่อรองความสัมพันธ์เชิงอำนาจให้สามารถยกระดับสถานภาพทางสังคมให้ดีขึ้น เช่น การรับจ้าง การรับเอาความทันสมัยเพื่อปลดตัวเองจากวาทกรรมการเป็นคนชายขอบหรือการเป็นคนอื่นที่ทำให้ชาวมานีถูกมองอย่างแปลกแยกจากคนกลุ่มใหญ่ในสังคม โดยบางกลุ่มมีการเปลี่ยนแปลงในการนับถือผีและอำนาจเหนือธรรมชาติหันมานับถือศาสนาอิสลามและศาสนาพุทธเพื่อยกระดับสถานภาพทางสังคมเพื่อให้สอดคล้องกับบริบทแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป สะท้อนให้เห็นการต่อรองและการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ให้มีความผสมกลมกลืนกับคนพื้นราบมากขึ้น นอกจากนี้ชาวมานียังปรับเปลี่ยนวิธีการเป็นผู้ล่าสัตว์หาของป่า เฉพาะในช่วงที่ทรัพยากรในป่ามีความอุดมสมบูรณ์ ในขณะที่เดียวกันก็ผันตัวเองไปเป็นแรงงานรับจ้าง เป็นผู้นำทางการท่องเที่ยว เป็นลูกจ้างและนักแสดงวิถีชีวิตตนเองให้กับอุทยานและรีสอร์ท การปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ข้างต้นถือเป็นการประกอบสร้างภาพตัวตนใหม่ในการเป็นผู้อนุรักษ์ป่าแทนมายาคติเดิมที่ชาวมานีถูกมองจากรัฐว่าเป็นผู้บุกรุกทำลายป่า เป็นต้น

จากที่กล่าวมาข้างต้น ผู้เขียนต้องการสะท้อนให้เห็นถึงความเป็นผู้กระทำการ (Agency) ของชาวมานีที่มีความสามารถในการปรับตัว ดิ้นรน แสวงหาทางเลือกในการดำรงชีพที่มีความหลากหลาย โดยบางกลุ่มเลือกที่จะปรับตัวเข้ากับคนพื้นราบมากขึ้นเพื่อดำรงชีวิต เนื่องจากไม่สามารถดำรงชีวิตในป่าได้อีกเพราะสภาพ

พื้นที่ป่าขาดความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งเป็นผลมาจากการถูกบุกรุกพื้นที่ป่าที่เคยเป็นแหล่งอาหาร ทำให้ชาวมานีต้องปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตให้เข้ากับสภาพการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ในขณะที่บางกลุ่มเลือกที่จะดำรงอัตลักษณ์ดั้งเดิมของตนไว้จึงเลือกที่จะหลบหนีเข้าสู่ป่า

การปรับตัวในการดำรงชีพของชาวมานีที่กล่าวมาข้างต้นถือเป็นผลพวงมาจากนโยบายการพัฒนาที่ส่งผลให้เกิดการเปิดป่าสัมปทานและบุกรุกป่าจากบุคคลภายนอก รัฐออกกฎหมายพื้นที่ป่าสงวนหรือเขตอนุรักษ์ หรือการปราบปรามชาวมานีที่อาศัยอยู่ในเขตป่าที่รัฐมองว่าเป็นที่ตั้งของพรรคคอมมิวนิสต์ มุมมองดังกล่าวได้เหมารวมภายใต้มายาคติที่เกี่ยวกับกับความมั่นคงของชาติในยุคคอมมิวนิสต์¹ จนนำมาสู่การถูกปราบปราม จากนั้นในช่วงเวลาต่อมา ยาคติที่ถูกสร้างโดยรัฐยังผลักดันให้ชาวมานีกลายเป็นผู้บุกรุกป่า ซึ่งเป็นการกีดกันชาวมานีออกจากการพัฒนาหรือการถูกกีดกัตจากทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นที่อยู่อาศัยดั้งเดิม แม้ว่าในปัจจุบันรัฐได้มีนโยบายในการส่งเสริมการท่องเที่ยวชาติพันธุ์เพื่อดึงชาวมานีเข้าสู่การพัฒนามากขึ้น แต่การพัฒนาด้านการท่องเที่ยวของรัฐที่เน้นการประกอบสร้างเพื่อขายวิถีชีวิต และไม่ได้ตรงตามสภาพความเป็นจริง เช่น การแต่งตัวเหมือนในภาพยนตร์ การแสดงวิถีชีวิตเป่าลูกดอก การทำสินค้าของที่ระลึกจำหน่าย ถือเป็น การลดทอนคุณค่าหรือวิถีชีวิตที่แท้จริงของชาวมานีให้กลายเป็นเพียงตัวตลกที่แปลกตาเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้มาพบเห็น ดังนั้น ในการดำเนินนโยบายหรือการศึกษาของกลุ่มชาติพันธุ์จะต้องคำนึงหรือให้ความสำคัญกับวิถีชีวิตและทางเลือกในการดำรงชีพที่มีความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญที่จะช่วยหนุนเสริมพลังให้กลุ่มชาติพันธุ์สามารถดำรงชีพและแสดงออกทางวัฒนธรรมได้อย่างมีศักดิ์ศรีเพื่อสร้างความเข้าใจและลดอคติที่มีต่อกลุ่มชาติพันธุ์จากมุมมองคนนอกให้เกิดความตระหนักและเคารพความแตกต่างทางวัฒนธรรมเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ

¹ บุญเสริม ฤทธาภิรมย์. (2557). เงาะป่าภาคใต้ของไทยเป็นเผ่าเซมังไม่ใช่ซาไก. สตุล: วิทยาลัยชุมชนสตุล.

² สิริพร สมบูรณ์บุรณะ. (2558). รายงานการวิจัยเรื่องกลุ่มชาติพันธุ์ กรณีกลุ่มซาไกหรือมานีในภาคใต้ จังหวัดพัทลุง ตรัง และสตูล. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

³ บัณฑิต ไกรวิจิตร และคณะ. (2562). โครงการชาวโอไร้ง้อสลี ภาคใต้ตอนล่างของประเทศไทย. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

⁴ ไพบูรณ์ ดวงจันทร์. (2523). ซาไกเจ้าแห่งขุนเขาและสมุนไพร. กรุงเทพฯ: อนงค์ศิลป์.

⁵ นโยบายภูมิบุตรา (Bumiputera) เป็นภาษามลายูมาจากคำสองคำคือ Bumi หมายถึง แผ่นดิน และ Putera หมายถึง เจ้าชายหรือบุตร ตามพจนานุกรม มาเลย์-ไทย (ฉบับปรับปรุงพ.ศ. 2550) Bumiputera อ่านว่า บูมิบุตรา หมายถึง พลเมืองโดยกำเนิด เป็นนโยบายที่มีลักษณะของการให้สิทธิพิเศษบางประการกับชาวมลายูและชนพื้นเมืองเดิมตามที่มีบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญของสหพันธรัฐมาเลเซียเพื่อเป็นหลักประกันทางด้านสังคมและเศรษฐกิจของประชากรในกลุ่มที่เรียกว่า ภูมิบุตรา ซึ่งประกอบด้วยชาวมลายูและชนพื้นเมืองเดิม ที่มา: เฉลิมชัย โชติสุทธิ. (2557). ภูมิบุตรา: นโยบายเชื้อชาตินิยมในมาเลเซีย. วารสารปารีชาติ มหาวิทยาลัยทักษิณ, 27(1); 78-97.

⁶ สุวิไล เปรมศรีรัตน์ และชุมพล โปธิสาร. (2559). มานี (ซาไก) ชนพื้นเมืองในภาคใต้ของไทย. ดำรงวิชาการ, 14(1); 33-56.

⁷ บัณฑิต ไกรวิจิตร และคณะ. (2562). เรื่องเดิม. หน้า 127

⁸ สิริพร สมบูรณ์บุรณะ. (2558). เรื่องเดิม. หน้า 82